

TOMA STEFÁNIA

A TÚLCSORDULT TELI POHÁR ÉS AZ ETNIKAI KONFLIKTUSOK ESETE ROMÁNIÁBAN

„Pünkösöd estéjén, a magyar katolikusok egyik legfontosabb ünnepe a csíkszentmártoni magyarok fejszéssel, botokkal, lapátokkal vonultak az utcára és támadtak a falu szélén élő roma közösségre. Egy házat felgyújtottak, és megtámadtak 47 másik háztartást. Mert egy cigány téglákat lopott egy öregembertől a faluban. És mert az idők folyamán a cigányok lovai beszabadultak a magyarok legelőire, ahogy a kezük is a szalonnájukba vagy fűrészáruiukba. Úgy tűnt, betelt a pohár, és csak a felgyülemlett harag tört felszínre. Egy szent éjszaka a magyarok baltát ragadtak, megtámadták és az erdőbe űzték a cigányokat. Egy faluban, melynek egy szent adja a nevét. Egy héttel később ugyanez megisméltódott Csíkszentkirályon. Terjedt, mint a pestis. Csíkszentdomokoson. Csíkmadarason.”¹

Romániában az 1990-es évek elejétől kezdődően számos konfliktus robbant ki az itt élő roma kisebbségi lakosság és a többség(iek) között, érdekes módon azonban csekély számú szociológiai vagy antropológiai tanulmány született e konfliktusok elemzésére vonatkozóan. Az első, részletesebben dokumentált eset Mihail Kogălniceanu (Konstanca megye) helységben történt 1990 októberében, ahol a helyi roma és román lakosság között konfliktus alakult ki, mely a roma családok tulajdonában lévő javak tönkretételével zárult.² Kétségtől azonban a legnagyobb figyelmet – úgy a sajtó, mint a szélesebb nyilvánosság részéről – a hadrévi eset kapta 1993-ban.³ Ebben az esetben is a helyi roma és román lakosság között tört ki a konfliktus, amelynek során négy személy életét vesztette és több épület súlyosan megrongálódott a gyújtogatások következtében. 1995 után az ilyen jellegű konfliktusok száma lecsökkent, ám a roma lakossággal szembeni erőszakos cselekedetek száma nem, a jellegük azonban megváltozott. E jellegváltozás mögött két ok húzódhat meg: az egyik, hogy a hatóságok egyre nagyobb figyelmet szenteltek az ilyen jellegű konfliktusoknak, és megelőzésükre több programot is elindítottak,⁴ másrészt a makrogazdasági és társadalmi folyamatokban bekövetkezett változások új akkomodálódási lehetőségeket teremtettek a különböző csoportok számára. Így, miközben a roma és a többségi lakosság közötti erőszakos konfliktusok száma csökkenő tendenciát mutatott, új típusú

feszültségek jelentkeztek, ez alkalommal azonban nem a lakosság körében, hanem a roma közösségek és a helyi rendfenntartó erők között (amelyek megsokszorozták rassziaszerű ellenőrző körútjukat a roma közösségekben). Az 1995 és 2000 közötti periódus aránylag békésnek írható le, de az utóbbi években újból tanúi lehettünk több, erőszakos konfliktus kirobbanásának a roma és a többségi lakosság között. Erdélyben két konfliktus is a nyilvánosság fókuszába került Brassó megyében, 2007-ben, illetve 2008-ban, míg 2009 nyarán Hargita megyében. A konfliktusok hasonló forgatókönyv szerint játszódtak le: egy látszólag jelentéktelen esemény – amelyhez hasonlók mindig történnek – nem marad meg a jelentéktelenség keretei között, hanem továbbgyűrűzik, egyre több személyt bevonva, egyre több múltbéli sérelmet felelevenítve, míg közösségi konfliktussá nem válik. Bár a forgatókönyv hasonló, a konfliktusok tágabb kontextusa és a megoldási lehetőségek és módszerek különböznek egymástól. A Hargita megyei konfliktusok széles sajtófigyelemben részesültek, teret adva a legkülönbözőbb értelmezéseknek, amelyek azonban, különbözőségük ellenére, megragadtak az etnikai konfliktusok által szolgáltatott értelmezési keretknél, elzárva a lehetőséget a tágabb értelmezések elől, ugyanakkor leszűkítve a konfliktuskezelési stratégiák lehetőségeit is.

Jelen tanulmányban amellet érvelünk, hogy a konfliktusok mélyebb megértéséhez elsősorban a tágabb szociális-gazdasági környezetet szükséges feltárni, mivel ezek nem egyszeri és partikuláris események, amelyek bezárhatók egy specifikus hely és idő keretei közé. Ezen események alternatív elemzéséhez az nyújthat támpontot, ha ezeket az eseteket társadalmilag beágyazott folyamatoknak tekintjük, melyeknek a tágabb társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai faktorok adnak keretet. Röviden, azt fogjuk bemutatni, hogy az úgynevezett „etnikai konfliktusokat” olyan folyamatoknak kell tekintenünk, amelyeknek a jellegét a demográfiai, szociális-gazdasági, intézményes-jogi, szimbolikus attitűd, valamint a konfliktuskezelési aspektusok határozzák meg.

A tanulmány első részében röviden azt mutatjuk be, hogy a különböző szereplők hogyan értelmezték a Hargita megyei konfliktusokat, és megpróbálunk egy diskurzus-tipológiát felállítani. Ezt követően a romániai romákat érintő konfliktuskutatásokról ejtünk egy pár szót, összekötve az általánosabb konfliktuselméletekkel. Végül – különböző kutatások adataira támaszkodva⁵ – azt mutatjuk be, hogy az esetek „etnikai konfliktus”-ként való értelmezése hogyan materializálódott *ad hoc* beavatkozási stratégiákban, amelyeknek beláthatatlan következményei elkerülhetőek lettek volna egy alaposabb hely- és kontextusismeret segítségével.

Narratívák és értelmezések: „Mi történt valójában?”

A Hargita megyei konfliktusok változatos értelmezési lehetőséget nyújtottak különböző szereplők számára: újságírók, politikusok, állami intézmények és a civil társadalom képviselői próbálták azonosítani e konfliktusok kiváltó okait, és az általuk adott értelmezési kereteknek megfelelően egy beavatkozó programot javasolni, de hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy egy koherens értelmezés hiányában a konfliktuskezelési stratégiák nem lehetnek hatékonyak.

Számos jelentés született az évek során konfliktusos helyzetekről, amelyeket általában etnikai konfliktusként jellemeztek. A jelentések döntő többsége az emberi jogok és kisebbségvédelem diskurzusának nyelvezetében íródott. Egyes jelentések kitértek a romániai romák társadalmi-gazdasági helyzetének leírására is, ezt azonban az évszázados diszkrimináció eredményeként tüntetik fel, szintén a kisebbségjogi diskurzusok logikájának megfelelően. Az ilyen típusú megközelítés etnikai konfliktus címkével látta el az olyan erőszakos jellegű eseményeket, amelyben több etnikai csoport tagjai vettek részt, és a konfliktus kiváltó okaként az ősrégi etnikai gyűlöletet nevezték meg. Bizonyos esetekben azt javasolták, hogy az ilyen események áldozatait lakóhelyüket elhagyni kényszerülő személyeknek nyilvánítsák (*internally displaced persons* – IDP).⁶ Megemlíti ugyanakkor a kulturális és életmódbeli különbségeket is a roma és nem roma közösségek között, azt hangsúlyozva, hogy a roma lakosság ragaszkodik ősi szokásaihoz és életmódjához, amely azonban olyan nagymértékben eltér a többségi lakosság által vallott értékektől, hogy ez is egy forrása lehet az említett konfliktusoknak.⁷

Közös konklúziója e megközelítéseknek az volt, hogy a jogi értelmezés nem elégséges az olyan típusú konfliktusok megértéséhez és megoldásához, amelyben több etnikai csoportból származó aktor is részt vett, mivel a jog szigorúan csak az erőszakos cselekedetek megítélésére nyújt alapot, és nem tud támpontokat nyújtani a konfliktust követő feszült helyzetek orvoslására, valamint az olyan helyzetek elkerülésére, ahol megnövekedett a valószínűsége a konfliktus kirobbanásának.

A sajtóban a leggyakrabban és legerősebben megjelenített álláspont az volt, hogy e konfliktusokat „*kollektív büntetésként*”⁸ kell értelmezni, amelyet a romák maguk provokáltak ki törvénytelen tetteikkel és általában véve a velük született bűnözői hajlammal, és amely viselkedésmódot az illetékes rendfenntartó szervek nem tudnak a megfelelő módon kezelni.

A *cigánybűnözés* és a hivatalos szervek *felelőssége* volt a sajtóban megjelenő konfliktuselemzések másik fókuszpontja. A sajtómonitorizálási program során azt vettük észre, hogy – a konfliktusok szűk periódusát leszámítva – kevés figyelmet szenteltek a roma és nem roma lakosság közötti viszony

leírásának. A konfliktusok kitörése után megnőtt az ezt taglaló újságcikkek száma. Két aspektust hangsúlyoznak ki ezekben a cikkekben. Az egyik a mód, ahogyan megjelenítődik a roma közösség és/vagy személyek szerepe a konfliktusokban. A másik a konfliktusok felelősének a keresése. Mindkét esetben a sajtóban megjelent cikkek tükrözik a helyi többség és kisebbség közötti aszimmetrikus hatalmi viszonyrendszert. A legtöbb cikkben a roma közösséget inkább problematikusként tüntetik fel, olyan közösségként, amely törvényen kívül él, felelőtlenül, fenyegetve a többséget, amelyet viszont egy sebezhető közösségként jellemeznek. A sajtóértelmezések szerint a többségi közösség sebezhetőségének két oka van: egyrészt a jelenlévő, törvényt nem tisztelő roma közösség, másrészt a hiányzó rendvédelmi szervek. A helyi vagy regionális adminisztrációt úgy mutatják be, mint amely csak rövid távú beavatkozásokat képes tenni konfliktusok vagy feszült helyzetek kezelésére, de képtelen arra, hogy egy életképes, hosszú távú programot kidolgozzon a helyi problémák orvoslására.

Egy harmadik típusú diskurzus az országos civil társadalom képviselőitől származik. Ezeket két fő csoportba oszthatjuk. Az egyik vonalat a Romani Criss, egy roma kisebbségvédő szervezet képviseli. Szerintük egyértelműen az egyéni és a kollektív kisebbségjogok károsultak ezekben az esetekben. Érvelésükben megjelenik az is, hogy „a kialakult helyzet kényszeríti a személyeket, hogy elhagyják lakóhelyüket, mely tett alapvető emberi jogokat sért meg, valamint ellentmond a román állam nemzetközi szinten vállalt kötelezettségeinek is”.⁹ A másik vonalat roma és nem roma civil aktivisták, a civil társadalom képviselői és értelmiségiek képviselték, akik azt hangsúlyozták, hogy a helyi közösségek, helyi és országos intézmények, a sajtó és a civil társadalom részéről történő közös felelősségvállalásnak lenne a legnagyobb szerepe a konfliktusok megoldásában vagy a konfliktusok megelőzésében. Érvelésük abból indul ki, hogy „a gazdasági krízis, az értékek összemosódása, a gyűlölet és bizalmatlanság mindennel szemben, ami »más«, egy alig hatékony állami és jogi rendszer, a romák elleni erőszakban manifesztálódik úgy Romániában, mint Magyarországon. A szegénység és a kilátástalanság félelmet szül a sebezhető, marginalizált, kizárt csoportok tagjaiban, ami sok esetben a tulajdonjog megsértéséhez vezet. A feszültségteli helyzetek kezelésével kapcsolatos tapasztalat és egy demokratikus konfliktusmediálás hiánya megerősítheti a jelenlegi feszültségeket és konfliktusokat, és felbátorítja a rasszista ideológiát használó extrém politikai erőket [...] Úgy véljük, hogy szükséges a közös felelősségvállalás a közös kockázatokban.”¹⁰

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a konfliktusokról szóló narratívák négy tömbe csoportosíthatók: ezek a csoportok nem kizáró jellegűek, egyes elemek megtalálhatók minden csoportban, tehát léteznek átfedések közöttük, de lényegüket tekintve különböznek.

Az első csoportba tartozó narratívák a *cigány bűnözést* tematizálják. Ez a „fekete bárány” megközelítés közel sem új jelenség Romániában a roma lakossággal kapcsolatban. Felmérések azt mutatják, hogy Romániában, az utóbbi években erősödtek a romaellenes attitűdök és sztereotípiák.¹¹

A második csoportot a *kisebbségi jogok diskurzusaként* jellemezhetjük. Ebben az esetben a hangsúly áttevődik a romák áldozatszerepére a román társadalomban, ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a roma politikai és civil társadalmi képviselői krízisben van. Ezt a helyzetet súlyosbítja a párhuzamosan erősödő nacionalizmus és rasszizmus egész Európában.

A *gazdasági depriváltság* köré csoportosuló diskurzusok makrogazdasági értelmezést nyújtanak a kialakult helyzetre. A konfliktusok etnikai összetevőjének kevés magyarázó elvet tulajdonítanak. Ezek szerint a konfliktusok fő okát a poszt szocialista átmenet megoldatlan kihívásaiban, valamint a fejlesztési projektek szakszerűtlen és nem hatékony gyakorlatba ültetésében kell keresnünk.

Végül, a *közös felelősségvállalás* diskurzusa szerint „itt az ideje, hogy megtegyük az első lépéseket a közös felelősségvállalás irányába, a helyi közösségek különböző képviselőivel, tagjaival, a helyi és országos intézményekkel, a sajtóval és a civil társadalom képviselőivel együttesen. Nagyon fontos itt hangsúlyozni, hogy a közös felelősségvállalás nem szorítkozik csak a romákra vagy a nem romákra, a magyarokra vagy a románokra, hanem egyformán kellene, hogy terheljen minden egyes szereplőt.”¹²

Az első három diskurzustípus különböző magyarázatokat nyújt a konfliktusok okaira vonatkozóan. Bár vannak közös elemeik, mindegyik más és más elemet emel ki. A negyedik azonosított diskurzustípus, a közös felelősségvállalás diskurzusa, megpróbálja elkerülni nemcsak a kizáró jellegű értelmezés csapdáját, de azt is, hogy direkt rámutatással döntse el, hogy mi volt a konfliktusokat kirobbantó ok. Ehelyett arra fókuszál, hogy egy közös párbeszéd alapjait teremtsen meg több szereplő között.

Elméleti háttér

A fenti tipológiából tulajdonképpen észrevehetően hiányzik az a fajta társadalomtudományi megközelítés, amely egyfajta háttérelmézést és elméleti keretet tudna nyújtani a vizsgált konfliktusok kiváltó okainak és következményeinek az elemzéséhez. Egy ilyen jellegű elemzés nélkül nehéz elképzelni olyan helyénvaló beavatkozó programot, amelynek célja a posztkonfliktuális társadalmi feszültségek feloldása lenne.

Romániában relatíve számos úgynevezett etnikai konfliktusnak lehetünk tanúi az elmúlt években, mégis – a szomszédos országokhoz viszonyítva – kevés szociológiai vagy antropológiai tanulmány született ebben a témában.

A megjelent írások általában megmaradtak a konfliktusok elemzésének leíró jellegénél, felsorolva a konfliktusban részt vevő szereplőket, valamint az elszenvedett károkat. A kivételt talán Marian Preda 1993-as írása képezi a Mihail Kogălniceanu-i esetről. Ebben az írásában Preda elutasítja az ilyen jellegű konfliktusok etnikai konfliktusként való gyors felcímkézését, és amellett érvel, hogy minden esetben szükséges mélyebben feltérképezni a tágabb társadalmi és gazdasági kontextust.¹³ Az elvégzett empirikus kutatások pedig leggyakrabban a vizsgált népesség konfliktuspercepcióját próbálták mérni.¹⁴ Figyelembe véve a konfliktusok gyakoriságát, valamint a bizonytalan politikai és gazdasági helyzetet, amely Romániát jellemzi, érthető, hogy szükség van egyfajta analitikus hiány kitöltésére – ezt talán legjobban triangulált kutatási módszerekkel lehet elérni (például kérdőíves felmérés, közösségtanulmány és sajtóelemzés), amelyet egy újabb kutatási jelentésben használtak azzal a céllal, hogy azonosítsák azokat a strukturális faktorokat, amelyek egy konfliktus kirobbanásához vezethetnek.¹⁵ Tanulmányunk keretei nem engedik meg e kutatások bővebb bemutatását, de az valószínűleg nyilvánvaló, hogy az utóbbi időben kirobbant konfliktusok, jellegükönél fogva, szükségessé tesznek egy átfogóbb és mélyrehatóbb elemzést.

Megközelítésünknek a nemzetközi irodalom nyújtott használható hátteret. A konfliktuselemzések irodalma ezen a szinten már igen sokféle, színes: a primordialista megközelítésektől¹⁶ a kulturális pluralizmus elméletein keresztül¹⁷ egészen azokig az elméletekig, amelyek a modernizáció szerepét hangsúlyozzák a konfliktusok kialakulásában.¹⁸ Végül eljuthatunk azokhoz a megközelítésekhez, amelyek az előzőek kritikus értelmezését javasolják, mondván, hogy ezek az elméletek túlságosan is hangsúlyozzák az interetnikus konfliktusokat a modern társadalmakban, másodlagos fontosságúnak tartva azt a tényt, hogy az esetek többségében az etnikai feszültségek nem alakulnak át nyílt konfrontációvá.¹⁹ E kritikai megközelítések képviselői megpróbálták beazonosítani azokat a tényezőket, amelyek segítségével vagy egyáltalán jelenlétével, egy etnikailag feszült helyzet prekonfliktuális állapotban tartható, vagyis amelyek segítségével csökkenthető a valószínűsége, vagy akár megakadályozható, hogy átalakuljon nyílt konfliktussá. Az általunk idézett szerzők az informális társadalmi intézmények működési módjában vélték felfedezni ezeket a faktorokat.²⁰

Az etnikumközi konfliktusok egyik legátfogóbb értelmezését Anthony Oberschall nyújtotta, akinek egyfelől a rováására irható, ám ugyanakkor elemzésének az erőssége is, hogy a különböző konfliktuselméletek gyurmáját használta fel esettanulmányaiban az etnikumközi konfliktusok elemzésére. Abból indul ki, hogy egy konfliktus elemzésében szinte soha nem vezethetjük vissza a kiváltó okokat egyetlen egyre, hanem a különböző okok különböző mértékű összefonódása vezet a feszültségek kirobbanásához. Így például az ősi etnikai gyűlölet (amely a kollektív mítoszokban jelenik meg)

megerősödhet a manipulatív elitek érdekei és a tendenciózus identitáspolitika függvényében, de ezek mellett viszont azt is figyelembe kell venni, hogy az általános politikai és a gazdasági szintér mekkora biztonsági szintet nyújt a populációnak (*spiral of insecurity*).²¹

Ugyanebbe a logikába illeszkedik a Bartos és Wehr által kidolgozott konfliktuselemzési modell, amelyet használni próbálunk jelen kutatásunkban is. Elemzési modelljüknek lényege abban áll, hogy próbálják egyértelműen elkülöníteni az okot az eredménytől. Korábbi elemzésekből kiindulva hangsúlyozták az ok-okozat elkülönítésének fontosságát, ugyanis ezeknek összekeverése lényeges csúsztatásokhoz vezethet a konfliktusos helyzet értelmezésében.

Egy másik említésre méltó aspektus, hogy míg a szociológiai megközelítések makroszintű elemzéseket nyújtanak a civil háborúról, például a balkáni térség konfliktusairól,²² addig az antropológiai kutatások mikroszociális szinten elemzik a konfliktusos helyzeteket, teljesen más képet nyújtva ezekről és más magyarázó elveket használva, kezdve az interperszonális konfliktusok okainak elemzésétől egészen a civil háborúk társadalompszichológiai magyarázataig.

Elemzésünkben próbáltuk összehangolni a mikro- és makro-megközelítéseket, ugyanis a makrostrukturális szinten bekövetkező változásoknak – a sajtó-megjelenítésekkel együtt – sajátos hatásai lehetnek a helyi struktúrákra. Mabel Berezin gondolatát próbáltuk követni, aki azt mondja, hogy „az események azért fontosak számunkra, mert kényszerítnek, hogy *valamit* elképzeljünk – és ezek a képzelgések reményt is kelthetnek, de ugyanakkor félelmet is, biztonságérzetet nyújthatnak, de a fenyegetettség érzetét is felerősíthetik – és nem azért fontosak, hogy *hogyan* vezetnek valamilyen választáshoz. Az események szociológiai és politikai szempontból is fontosak, mert megengedik nekünk, hogy a mikro- és makroszintű társadalmi folyamatok között tágabb kapcsolatokat és kötöttségeket fedezzünk fel.”²³ Ennek szellemében a konfliktusok okainak és az ezt követő beavatkozásoknak nem egy lineáris rendszerét próbáltuk rekonstruálni, bemutatva a különböző szereplők konfliktusbeli szerepét, a konfliktus lefolyását és lehetséges következményeit, hanem próbáltunk úgymond visszalépni, és feltárni a konfliktus tágabb társadalmi-gazdasági kontextusát, egyszóval megpróbáljuk megragadni mindazokat a körülményeket (faktorokat), amelyek hozzájárulhattak a feszültségteljes környezet kialakulásához.

A meghatározhatatlan „utolsó csepp” – sztereotípiák, attitűdök, feszültségek

Míg a szakirodalomban a konfliktusos helyzet definíciója nagyon tág, beleértve a feszült társadalmi helyzetet, a szimbolikus konfliktusokat vagy a

rendőrség agresszív beavatkozását, addig ebben a tanulmányban a figyelmünket két különböző etnikai csoport erőszakba torkolló konfliktusára irányítjuk. Kiindulópontként egy kérdőíves felmérés eredményeit használtuk. A polgármesteri hivatalokban alkalmazott szociális munkások által szolgáltatott adatok összesítése nyomán, egy konfliktus-tipológiát próbáltunk felállítani, annak függvényében, hogy milyen gyakorisággal találtak az alkalmazottak a különböző típusú konfliktushelyzetekkel. A legnagyobb gyakorisággal az *interperszonális viták* képezik egy képzeletbeli piramis alapját – ezek közé sorolhatók például a kocsmái verekedések vagy szomszédsági viták, amelyek általában kevés résztvevőt számlálnak. A *közösségen belüli konfliktusok* képezik a következő – kevésbé gyakori – réteget. Ilyen típusú konfliktusok kiterjedt rokonságok között, nagyobb szomszédságok között robbanhatnak ki. Ebben az esetben a rendfenntartó erőknél és általában az intézmények képviselőinek a jelenléte valószínűbb, mivel megnő a konfliktus kiterjedésének a valószínűsége is. A *közösségek közötti konfliktusok* a legkritikábbak, de intenzívebbek, több személyt, szereplőt implikálnak.

A konfliktustípusok gyakoriságának összegzése után azt próbáltuk feltérképezni, hogy mi a helyi adminisztráció alkalmazottainak a percepciója a helyi roma közösségekről, miről gondolják azt, hogy konfliktusforrás lehet. Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy azonosítani lehet olyan faktort vagy faktoregyüttest, amely hozzájárulhat egy helyi feszültség túltelítettségéhez, ezáltal kirobbantva egy nyílt konfliktust. Tehát egy nyílt konfliktus kirobbanásához szükséges, hogy a hozzájáruló faktorok együttese elérjen egy kritikus tömeget. A kritikus tömeghez elég egy „utolsó előtti csepp”, hogy a latens feszültségeket „konfliktuális felhővé” változtassa – ez az a pont, amikor a helyi szereplők érzékelik a feszültséget a konfliktusban álló csoportok között. Ettől kezdve már az „utolsó csepp”-en múlik, hogy a latens konfliktus átalakul-e nyílt konfliktussá vagy sem. Abban az esetben, ha a „konfliktuális felhő” időben felismerik, szükségessé válik egy kockázat- vagy konfliktus-megelőző stratégia kidolgozása. Ha már kialakult a nyílt konfliktus, akkor konfliktuskezelő stratégia kidolgozása szükséges, ám a Hargita megyei példákban látni fogjuk, mennyire csalóka tud lenni egy ilyen helyzet.

Mindezek alapján, mik is egy konfliktus alapvető összetevői? Elsősorban a konfliktus kontextusát kell megvizsgálni, azt, hogy mi is a konfliktus története, milyen társadalmi-gazdasági keretben tört ki. A következő lépésben azonosítani kell a konfliktus résztvevőit, a szereplőket, mindazokat, akik direkt vagy indirekt módon részt vettek a konfliktusban. Ebben a dimenzióban különbséget tehetünk elsődleges (mindazok, akik direkt módon részt vettek a konfliktusban), másodlagos (mindazok, akik indirekt módon implikálódtak a konfliktusba) és harmadlagos aktorok (média, mediátorok, civil társadalmi szereplők stb.) között. A harmadik és legfontosabb lépés az *okok és okozatok elkülönítése*, ami soha nem egy könnyű lépés, és mindig fennáll a

veszélye a szubjektív megközelítésnek. De ebben az elkülönítésben segíthet a következő lépés, amelynek során a célokat az érdekektől igyekszünk elhatárolni. Ez a lépés utólag fontos lehet a mediálás során, ugyanis specifikus cél-lehetőségek megfogalmazásával fokozatosan lebonthatók, illetve transzformálhatók az érdekkonfliktusok. Az ötödik és hatodik lépés a konfliktusok dinamikájának a megértése, valamint pozitív funkcióinak feltárása, amely elvezet a hetedik lépéshez, a megoldási potenciál feltérképezéséhez.²⁴

Mielőtt áttérnénk a konkrét konfliktusos helyzetek elemzésére, röviden bemutatjuk a kérdőíves felmérés eredményeinek egy részét. A kutatás egyik része arra fókuszált, hogy felmérjük a polgármesteri hivatal képviselőinek (szociális munkás) konfliktuspercepcióját. Az eredmények azt mutatják, hogy amikor az általános helyzetre kérdeztünk rá, megkérvén, hogy jellemezzék a helyi többség és a romák közötti viszonyt, akkor a válaszadóknak csupán 8%-a mondta azt, hogy érezhető feszültségek vannak a két közösség között. Ez az arány egybeesik egy másik felmérés eredményeivel,²⁵ ám mélyebben megvizsgálva a kérdést, azt vehetjük észre, hogy egyrészt a megkérdezettek más konceptuális keretben értelmezik a lokális feszültségeket, mint ahogyan egy esetleges kívülálló tenné, másrészt pedig nagymértékben interiorizálhatták a politikailag korrekt beszédmódot, tagadva a különbségeket és az ebből fakadó feszültségeket. A különbségekből fakadó feszültségek érzékelésének szerepe láthatóvá válik akkor, ha konkrét helyzetekre kérdezzük rá, olyan konfliktushelyzetekre, amelyekben a szociális munkásnak is szerepe volt. Ebben az esetben szignifikánsan a válaszadóknak nagyobb aránya nyilatkozta azt, hogy szembesült ilyen helyzettel. A válaszadók 50,7%-a nyilatkozta azt, hogy lopásügyben fordultak már hozzá, 33,6%-uk tapasztalt konfliktusokat a szociális segélyek elosztásánál, illetve 29,6%-uk valamilyen módon részt vett már szórakozóhelyen kitört konfliktusok megoldásában (1. táblázat).

1. táblázat

*Milyen típusú konfliktusok esetében keresték fel a polgármesteri hivatal alkalmazottját?
(az említések gyakorisága százalékban)*

Konfliktustípus	%
Lopások	50,7
Szociális juttatások kiosztásakor érezhető feszültségek	33,6
Kocsmai verekedések	29,6
Szomszédok közti nézeteltérések	24,7
Iskolai konfliktusok	18,5
Válásokat követő konfliktusok	16,0
Roma és nem roma csoportok közti konfliktusok	13,1

Amikor ezeknek a konfliktusoknak az okairól kérdeztük az alanyainkat, túlnyomó többségük a roma közösségre hárította a felelősséget (mint ahogyan már az előző fejezetben említett esetekben is), kihangsúlyozva, hogy a romák alacsony iskolázottsági szinttel rendelkeznek, ebből kifolyólag a szakmai képzésük is hiányos, ugyanakkor a nagy életmódbeli és kulturális különbségekre is hivatkoztak, mint amelyek megakadályozzák a romákat abban, hogy a többségi társadalomba sikeresebben integrálódjanak. A megoldási javaslatok szintjén a vélemények jobban megoszlanak a válaszadóink körében: egyrészt elvárt a roma közösségek nagyobb felelősségvállalása, másrészt pedig a helyi fejlesztési programok sikeresebb kidolgozása. Ez a kettős álláspont egyrészt a fejlesztési programok hivatalos diskurzusának az elsajátításából származik, másrészt kifejezi a romákkal szembeni általános attitűdöket (amelyeket tükröz egy másik, országos szintű felmérés is – Társadalmi kohézió – ISPMN-CCRIT 2008) és a sajtóban megjelenő diskurzusokat is (2. táblázat).

2. táblázat

*Az észlelt konfliktusok lehetséges okai a polgármesteri hivatal alkalmazottjai szerint
(az említések gyakorisága százalékban)*

Konfliktusok oka	%
Alacsony iskolázottság, szakmai képzés hiánya a romák körében	32,5
A romák nem akarnak integrálódni a többségi társadalomba	27,2
Életmódbeli különbségek	26,1
Nagyfokú szegénység a roma lakosság körében	25,3
Nagyfokú szegénység általában	17,0
A községbe beköltöző idegen roma személyek számának növekedése	4,8
A romák diszkriminációja	2,4

Mire következtethetünk ezekből az eredményekből? A felmérést a rurális polgármesteri hivatalokban alkalmazott szociális munkások körében végeztük, azokon a településeken, ahol a népszámlálás szerint élnek roma nemzetiségű személyek. A kiinduló hipotézisünk az volt, hogy mivel egy ezt megelőző kutatás adatai szerint az e településeken élő roma személyek nagy része részese valamilyen típusú szociális támogatásban, és e támogatásoknak a nyilvántartása a szociális munkás munkakörébe tartozik, ezért a támogatásra jogosult személyek, közösség és a szociális munkás, illetve az intézmény között kellene, hogy működjön egy információs csatorna. Valójában az derült ki az adatokból, hogy azokon a településeken, ahol a roma közösségek intézményi képviselője gyenge, a kapcsolatok gyakorisága alacsony és a sztereotipizáló attitűd pedig erősebb, mint azokon a településeken, ahol a roma

közösség – akár mediátorok, akár tanácsos vagy szakértő által – valamilyen módon képviselve van.

Mindez az intézményi faktor és a helyi fejlesztési programok szerepére mutat rá a konfliktusok megelőzésében – ugyanis mindezek szerepet játszhatnak a helyi feszültségek konfliktussá való átalakulásának a megelőzésében. Nehéz megmondani, hogy ez közvetlen vagy inkább közvetett hatás, de szignifikáns összefüggés van az intézményi kapcsolattartás minősége és gyakorisága, illetve a feszültségek és konfliktusok kialakulása között. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a lokális fejlesztési projektek jelenlétének dimenziójában is. Azokban a hátrányos helyzetűnek ítélt régiókban, ahol kevés ilyen fejlesztési projektet indítottak el, a nyílt konfliktusok száma is magasabb (ilyen térség lehet Székelyföld egy része, illetve Románia északi és déli részei).

Mindez azonban soha nem az egyetlen tényezője a konfliktusok kialakulásának egy bizonyos településen. A nyílt konfliktusokat mindig egy „utolsó csepp” robbantja ki. Ez az „utolsó csepp” bármi lehet, és csak helyi kontextusban lehet őket azonosítani és értelmezni.

Az „utolsó csepp” és a teli pohár

Az „utolsó csepp”, amely túlcsordítja a feszültségekkel teli poharat, bármilyen jelentéktelennek tűnő esemény lehet, amely akár megszokottnak is nevezhető a helyi kontextusban. Ily módon joggal vethető fel a kérdés, hogy akkor mégis mi volt az oka, hogy ez alkalommal ennek a jelentéktelen eseménynek ilyen hatása volt? Ha így történt, akkor azt feltételezhetjük, hogy az „utolsó csepp” mögött már egy „teli pohár” volt, amely ez alkalommal túlcsordult.

A mód, ahogyan az „utolsó csepp” érzékelik és értelmezik – implicit módon, ahogyan a kirobbant konfliktusokat értelmezik és reprezentálják a helyi vagy akár országos szereplők – alapvető szerepet játszik ezeknek a helyzeteknek a kezelésében. Így az „utolsó csepp” gondolata a percepció kérdése csupán – és nem képezi konkrétan a konfliktus kirobbantó okát, hanem magának a konfliktus reprezentációjának az eleme.

Ez visszavezet minket a konfliktusok értelmezésének harmadik – és talán a legfontosabb – lépéshez: a konfliktus okainak és következményeinek a szétválasztásához. Ez a lépés képezi a konfliktusok kezelésének és megoldásának az alapját. Ám, amikor egy latens feszültség átalakul nyílt konfliktussá, nagyon gyakran megtörténik, hogy az ok és következmény összemosódik akár a résztvevők, akár a külső szemlélők számára. Ahogy Bartos és Wehr megjegyezték: „a gyűlölet lehet a következménye a konfliktus egyik epizódjának, de lehet ugyanakkor az oka egy másik epizódjának is”.²⁶

A Hargita megyei konfliktusok esetében, a fent említett utolsó csepp egyike egy kocsmai szóváltás volt egy helyi roma és egy magyar nemzetiségű személy között, a másik esetben pedig egy roma személyt tetten értek, amint egy magyar tulajdonát lopta el. E helyzetek egyike sem olyan ritka, egyedi vagy akár látványos, hogy egy közösségi szintű nyílt és erőszakos konfliktus okaiként könyveljük el őket. Valójában ilyen esetek bárhol és bármikor megtörténnek, anélkül, hogy nagyobb nyilvánosságot kapnának, vagy átalakulnának nyílt konfliktussá. Az említett esetekben azonban ezek az „utolsó cseppek” jó alkalomnak bizonyultak, hogy régi, elfeledett sérelmeket elevenítsenek fel a helyiek, amelyeket a roma lakosokhoz köthetnek.

A konfliktusok kirobbanása után számos másodlagos és harmadlagos szereplő avatkozott bele a megoldási munkálatokba: tűzoltók, helyi és környékbeli rendőrök és rendfenntartó szervek, helyi adminisztráció, a civil társadalom és a sajtó képviselői. Beavatkozásuk és narratívájuk fő irányvonalát az határozta meg, hogy hogyan értelmezték az „utolsó cseppet”. Még azokban az esetekben is, amikor az értelmezés átnyúlt az „utolsó csepp” eseményén, ennek a keretét az ehhez hasonló események felidézése szabta meg, ezáltal is legitimizálva beavatkozásuk milyenségét. A helyi magyarok felelevenítették a helyi romák által elkövetett törvénytelenégeket, alátámasztva az éppen aktuális „született bűnöző” sztereotípiát a romákkal szemben. A konfliktust követő tárgyalások során a helyi hatóságok a hegemonikus autoritás pozícióját vették fel, akinek kötelessége és felelőssége a rendet bármi áron fenntartani. Az ember- és kisebbségjogi szervezetek képviselőinek diskurzusából pedig nem hiányoztak a vádak az „elnyomó többséggel” szemben és a szolidaritás-vállalás a diszkriminált, valamint régóta elnyomott és kizsákmányolt kisebbség mellett.

A konfliktus utáni beavatkozások szintén a fenti logikát követték. A helyi és megyei hatóságok egy protokollumot fogalmaztak meg, amely kifejezi a dezirábilis viszonyt a romák és magyarok között helyi szinten.²⁷ Az országos kisebbségjogi szervezetek tüntetéseket szerveztek a környékbeli városban, amely azonban nem nyerte el a helyi, magyar nyelvet beszélő romák támogatását, akik azt nyilatkozták, hogy a kívülállók helyzetértékelése és beavatkozása többet árthat, mint segíthet a helyi romáknak, illetve a magyarokkal való együttélésüknek.²⁸

A fent vázolt helyzet két kérdés feltevésére vezet minket. A konfliktus okainak és következményeinek alapos szétválasztása után, hogyan lehet egy, minden fél számára méltányos beavatkozást elindítani, azzal a céllal, hogy egy hatékony helyi párbeszéd alakuljon ki? A Hargita megyei példából láthattuk, hogy a helyi kontextus alapos ismeretének hiánya vagy felszínessége félreértésekhez vezetett. Akkor mi is képezheti egy alapos kontextusismeret alapját és melyek lehetnek egy konfliktus kiváltó okai?

Kutatásunk alapján öt faktorcsoporthoz azonosítottunk: demográfiai-, társadalmi-gazdasági, jogi-intézményes, szimbolikus-attitűd faktor, és végül lokális konfliktuskezelési hagyományok. Ezen faktoroknak az ismerete és megértése megkönnyíti a konfliktus okainak és következményeinek a szétválasztását, elősegítve egy hatékonyabb beavatkozási program kidolgozását.

A demográfiai faktor magában foglalhatja a helyi roma lakosság arányát (a vélt és valós arányokat egyaránt), az ebben az arányban bekövetkezett hirtelen változásokat (általában a roma lakosság növekedését bevándorlás következtében, amely azt jelenti, hogy egy bizonyos számú „jövevény” érkezik a település régi struktúrájába, úgymond megbontva azt). Önmagában, a roma lakosság aránya egy adott településen belül, vagy ennek az arálynak a változása nem képezheti egy konfliktus forrását. A fent említett két Hargita megyei településen a romák aránya nem haladja meg a 10%-ot, míg egy másik, szomszédos településen, ahol nem tört ki ilyen jellegű konfliktus, a roma lakosság aránya meghaladja a 30%-ot.

A társadalmi-gazdasági kontextus magában foglalja a lakhatási körülményeket, a munkanélküliség mértékét, iskolázottsági szintet, a roma közösség típusát (ha kompakt közösségben élnek, vagy ellenkezőleg, szétszórva a településen, szegregáltak vagy integráltak, hagyományosnak nevezhető vagy inkább asszimiláltak), a közösség térbeli elhelyezkedését, az infrastruktúra fejlettségét, a különböző közösségek közötti gazdasági kapcsolatok típusát és gyakoriságát és így tovább. Mindkét Hargita megyei településen a roma közösség gazdasági helyzete halmozottan hátrányosnak ítéltető.²⁹ Az előző faktorhoz hasonlóan, a hátrányos helyzet esetében sem mondhatjuk el, hogy ez kiváltó oka lehetne egy konfliktusnak.

Ha közelebbről megvizsgáljuk ezeket a közösségeket, bizonyos típusú helyi struktúrákat, helyi társadalmi intézményeket fedezhetünk fel, amelyeknek hatása lehet a különböző közösségek együttélési módjára, fenntartva bizonyos szabályokat vagy szükség esetén elcsitítva a feszültségeket. Ilyen típusú intézmény lehet bármilyen típusú formális vagy informális kapcsolat a helyi közösségek között. Így például, egy roma közösségi, egészségügyi vagy iskolai mediátor jelenléte hozzájárul a helyi hatóságok és a roma közösségek jobb kapcsolattartásához. Láthattuk az előzőekben bemutatott felmérésünk adataiból, hogy nagyon sok falusi településen nincs mediátor, de ha van, még a ritka kommunikáció is hozzájárulhat ahhoz, hogy a helyi adminisztráció képviselői kevésbé előítéletesen ítélik meg a helyi romák helyzetét. Az általunk vizsgált három hargitai településen a romák formális reprezentációja nagyon gyenge volt, gyakorlatilag nem létező. Két településen egy megválasztott roma tanácsos képviselte a közösséget egy rövid ideig, míg a harmadik településen egy fiatal, magyar közösségi mediátor tartotta a kapcsolatot a roma közösséggel, szintén rövid ideig. Tehát egyik településen sem voltak a roma közösségek formálisan reprezentálva, ám az egyik tele-

pülés – ahol nem tört ki nyílt konfliktus – mégis különbözött a másik kettőtől. A formális reprezentáció – ami biztosította volna a kapcsolatot a többség és a kisebbség között – helyett egy erősebb informális hálózat alakult ki a roma és a magyar közösség között. Az itt élő roma családok az 1970-es évek végétől kezdődően hiteleket vettek fel, és ezek segítségével idősebb, egyedülálló magyarok házait tudták megvenni a faluban, ez hozzájárult legalább egy szomszédsági viszony kialakulásához a romák és a magyarok között. Az informális kapcsolatok típusa a romák és a többség között településről településre változhat, attól függően, hogy milyen helyi hagyományai vannak az együttélésnek. Például egyes településeken a komaság intézménye képezi ezt a fajta informális kapcsolatot, máshol pedig egyszerűen egy jól meghatározott patrónus-kliens gazdasági kapcsolat helyettesítheti a fent említett szomszédsági viszonyokat.³⁰ Az ilyen jellegű informális társadalmi intézmények helyettesíthetik a formális reprezentációt, például a politikai képviselőt vagy közös vallásgyakorlást.

Mindezek mellett az etnikai kapcsolatok milyensége is meghatározhatja egy feszült helyzet kimenetelét: a sztereotípiák milyensége, ezeknek a mindennapi használata és attitűdökbe való átkonvertálása befolyásolja a közösségek közötti interakciókat. Anthony Oberschall, az etnikai konfliktusokról szóló írásában mondja, hogy az identitáspolitikák és az „ősi gyűlölet” beagyazódhatnak a helyi kultúrába és szocializációs folyamatokba oly módon, hogy bármikor agresszíven aktiválódhatnak egy etnikai konfliktus esetén.³¹

Mindezen faktorokhoz szorosan kapcsolódik a másik kérdés, amelyet felvetettünk, de még inkább ahhoz a módhoz, ahogyan a konfliktus okának a percepciója megváltoztathatja a beavatkozások milyenségét és hatékonyságát is.

A helyi konfliktuskezelési hagyományok – a fenti faktorokkal együttesen – természetesen befolyásolják a beavatkozás módját. Minkét vizsgált településen, ahol a feszültségek átalakultak nyílt konfliktussá, egy azonnali és külső beavatkozásra támaszkodtak, ugyanakkor a döntéshozatal folyamatában nyíltan „csoporton belüli” preferenciákat érvényesítettek (*in-group preferences*)³². Az eredményezett együttműködési protokollok egy formális alkudozási folyamat eredményei voltak, amely a többség és kisebbség között zajlott, de a többség szempontja sokkal határozottabban érvényesül a szövegben, kifejezve a köztük levő cserekapcsolat hegemonikus jellegét.³³ Hegemonikus cserekapcsolat alatt – Rotschildot követve – azt a politikai cserehelyzetet értjük, amikor a vezetők bizonyos erőforrásokat a kisebbségben lévő csoport részére elérhetővé tesznek, de cserébe feltétlen alárendeltséget várnak el.³⁴

Az alkufolyamat és eredménye azt mutatja, hogy a tárgyalások résztvevői nem kooperatív tárgyalásokat folytattak, hanem egy „nulla összegű játék” résztvevői voltak. Egyrészt, a hatóságok – tehát a többség képviselői – „meg

kellett hogy oldják a problémát” anélkül, hogy nagyobb hullámokat kavarnának az esemény körül, azonban nem voltak hajlandók több autoritást vagy erőforrást nyújtani a kisebbségnek. Másrészt a helyi roma közösségnek – mivel nem volt formális képviselője – az országos roma szervezetek képviselőjére kellett bízni magát, amelyek a maguk során – nem ismerve a helyi kontextust – szintén csoporton belüli preferenciák hangoztatásával tárgyaltak. Ily módon a helyi érdekkonfliktusok implicitek maradtak, mivel a tárgyalásokon részt vevő felek tulajdonképpen nem egyeztek meg egyértelműen, hogy mi is képezi a tárgyalás tárgyát. Bartos és Wehr szerint „a konfliktusok eredhetnek cél-inkompatibilitásból vagy gyűlöletből (vagy mindkettőből)”.³⁵ Inkompatibilis célok származhatnak a helyi erőforrásokért való versengésből (gazdagság, hatalom és presztízs), inkompatibilis szerepekből és inkompatibilis értékekből, amelyek a csoportok szeparációjában materializálódnak. Az általuk kidolgozott modell szerint, ha két, konfliktusban lévő csoport inkompatibilis céljait azonosítani tudjuk, akkor kidolgozhatunk egy stratégiát, amely segítségével lépésről lépésre leépíthetjük az inkompatibilitást. Az ilyen inkompatibilis célok egymásra tevődnek az előzőekben tárgyalt faktorokkal, és ezeknek együttes tárgyalása képezheti az alapját egy hosszabb távú, hatékony beavatkozásnak, a rövid távú, hirtelen beavatkozások helyett.

Oberschall szerint öt kritériuma van egy hatékony beavatkozásnak. Elsősorban, a szembenálló felek előítéletek nélkül kell hogy tárgyaljanak, és nem szabad teljesíthetetlen feltételeket szabniuk. Hargita megyében a tárgyalások eredményeit a nyilvánossá tett Protokollum szövege tartalmazza, amely – mint már említettük – egy hegemonikus hatalmi pozícióban lévő autoritásnak a megnyilvánulása. A Protokollum szövegét a kisebbségjogi szervezetek kritizálták: „A hatóságok által összeállított Protokollum képezi a jövőbeni etnikumközi viszonyok alapját a településen, de csak a roma kisebbség számára írja elő a kötelezettségeket és nem mindenki számára vagy helyi hatóságok számára, ezáltal azt bizonyítva, hogy a roma közösség csak a többség kegyelméből élhet a településen”.³⁶

A második kritérium azt feltételezi, hogy a kulcsszereplők legyenek jelen a tárgyaláson és aktívan vegyenek részt benne. Hargita megyében ezt nehezen lehetett elérni abból az egyszerű tényből kifolyólag, hogy a helyi roma lakosságnak nincs formális képviselője, így csak az informális képviselők vehettek részt a tárgyalásokon. A hatóságok szemszögéből azonban az informális képviselő nem teljesen legitim, megkérdőjelezhető. A harmadik kritériuma a hatékony tárgyalásoknak az, hogy a központi problémát, a konfliktus háttérében húzódó okokat és a szereplők céljait tárgyalják meg elsősorban. A vizsgált esetekben azonban ehelyett csupán gyors döntéseket hoztak, amelyek megerősítették az előző *status quó*t: mit kell tennie a roma közösségnek ahhoz, hogy biztosítva legyen a békés együttélés a településen.

A negyedik és ötödik kritérium a jövőbeli együttműködési lehetőségek meghatározása, amelyek során a tárgyaló felek elkötelezik magukat, hogy hajlandók folyamatosan újratárgyalni egy fenntartható együttélés feltételeit. Ebben az értelemben a helyi hatóság képviselőinek politikai hovatartozása nagymértékben befolyásolhatja a tárgyalások kimenetét. Az egyik vizsgált településen a tárgyalásokon résztvevő személyek többsége a moderált magyar párthoz tartozott. E személyeknek a kinyilatkoztatott elkötelezettsége a problémák megoldásának az irányába tisztábban körvonalazódott, mint a másik település esetében, ahol az inkább nacionalista orientációjú hatóság határozta meg a stratégiát, és amely inkább a roma közösség ellen irányuló erődemonstrációként volt olvasható. Így elmondható, hogy a helyi szereplők közötti hatalomelosztásban történő egyensúly biztosítása nagymértékben meghatározza a tárgyalások irányát és végkimenetelét.³⁷

*Az értelmezés nehézsége –
végül is beszélhetünk etnikai konfliktusról vagy sem?*

A tanulmány nyitva hagyja az alcímben megfogalmazott kérdést – hogy végül is az ilyen típusú konfliktusokat nevezhetjük-e etnikai konfliktusnak vagy sem. A célunk nem az volt, hogy érveket sorakoztassunk fel az egyik vagy a másik válasz mellett, hanem hogy rámutassunk arra, hogy az ilyen esetek etnikai felcímkézése egy nagyon is kézenfekvő stratégia. Látszólag jelentéktelen nézeteltérések – mint egy kocsmai szóváltás, diszkó-verekezés, veszekedés – két különböző etnikai csoport tagjai között, aktiválhatja a nagyobb közösség szelektív memóriáját és olyan nyílt konfliktusokat indíthat el, amelyek visszafordíthatatlan változásokat eredményeznek a helyi közösségben. Az ősrégi sérelmeket ezáltal újabbakkal helyettesíthetik vagy erősíthetik.

A tanulmányban azt mutattuk be, hogy ezek a „látszólag jelentéktelen” események hogyan képezhetik az „utolsó cseppet” a helyi, régi sérelmek halmozásában, ezáltal nyílt konfliktusokká válva. Amellett érveltünk, hogy az „utolsó csepp”-esemény percepciójának módja nagymértékben befolyásolja a konfliktus értelmezését, a konfliktus kezelésének a módját és a posztkonfliktuális helyzet megteremtését. A nyilvános diskurzusokban a konfliktusok értelmezésének négy típusát azonosíthattuk: a *cigánybűnözés* diskurzusát, a *kisebbségjogi* diskurzust, a *gazdasági depriváltság* diskurzusát és végül, de nem utolsósorban a *közös felelősségvállalás* diskurzusát. Némely esetekben a magyarázó modellek ezekben a diskurzusokban egybeesnek, de mégis különböznek abban, hogy milyen típusú alkotóelemre teszik a hangsúlyt. Ezek a diskurzusok a tercier szereplők által kerültek a nyilvánosság elé: sajtó, civil társadalom képviselői, közvetett módon azonban a szekunder szereplők is

hozzájártak a terjesztéshez (a hatóságok képviselői). A helyi adminisztrációnak csak a konfliktuskezelés és posztkonfliktuális beavatkozás fázisaiban volt közvetlen szerepe. De mindezen közvetett vagy közvetlen beavatkozások természetét nagymértékben az határozta meg, hogy milyen módon érzékelték és értelmezték a szereplők az „utolsó csepp” eseményt. Mint már említettük, az „utolsó csepp” eseményeket tekintették a konfliktusok kiváltó okainak, bár ezeket inkább a konfliktus reprezentációja részének kellene tekinteni, vagy pedig azon faktorok egyikének, amelyek hozzájárultak a feszültségteljes helyzet kialakulásához a településen. A konfliktus okainak és következményeinek az összekeverése a konfliktus következményeivel a helyi társadalmi-gazdasági kontextus ismeretének hiányából fakadhat (faktorok ismerete). Ezt súlyosbíthatja a sztereotípiák helyi használata. Ugyanakkor az is fontos eleme lehet – nemcsak a konfliktusok kezelésének, hanem a konfliktusok értelmezésének is –, ha meg tudjuk határozni a szereplők specifikus céljait és érdekeit, mivel ezek adnak keretet az érdekkonfliktusoknak, és ezeken keresztül lehet az érdekkonfliktusokat lebontani kezelhető elemekre és ezáltal újraértelmezni a helyzetet.

Felhasznált, a jegyzetekben nem hivatkozott irodalom

Discriminarea rasială, etnică și lingvistică în județele Alba, Bihor, Brașov, Caraș-Severin și Sălaj, Liga Pro Europa, 2006.

BONACICH, Edna: A Theory of Middlemen Minorities, *American Sociological Review*, Vol. 38 (Issue 5, October), 1973, 583–594. p.

BRUBAKER, Rogers – LAITIN, David D.: Ethnic and Nationalist Violence, *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998, 423–452. p.

DAHRENDORF, Ralf: *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford (CA), 1959.

HOROWITZ, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1985.

TOMA Stefánia: Ethnic Relations and Poverty in a multi-ethnic Community in Romania, In: RUEGG, Francois – POLEDNA, Rudolf – RUS, Călin (ed.): *Interculturalism and Discrimination in Romania. Policies, Practices, Identities and Representations*, LIT Verlag, Berlin, 2006, 155–172. p.

Jegyzetek

- 1 HUREZEAN, Ruxandra: Puskaporos hordóvá változtatta Hargita megyét az etnikai intolerancia, *manna.ro*, 2009. 08. 20., <http://manna.ro/velemenypuskaporos_hordo_hargita_megye_2009_08_20.html> (letöltve: 2011. 09. 05.).
- 2 PREDĂ, Marian: Conflictul din localitatea Mihail Kogălniceanu, In: ZAMFIR, Cătălin – ZAMFIR, Elena (ed.): *Țigani: între ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, București, 1993, 175–200. p.
- 3 HALLER István: *Conflicte interetnice în România*, draft paper.
- 4 VINTILEANU, Ioaneta – ÁDÁM Gábor (ed.): *Poliția și comunitățile multiculturale din România. Prevenirea și gestionarea conflictelor la nivelul comunităților multiculturale*, Editura CRDE, Cluj-Napoca, 2003.
- 5 Három típusú adatot használunk fel elemzésünkben. Először is egy kérdőíves felmérés eredményeire támaszkodunk, amelyet 1900 romániai rurális polgármesteri hivatal alkalmazottai körében végeztünk el, és amelynek célja az volt, hogy feltérképezzük a helyi roma lakossággal való intézményes kapcsolatait a polgármesteri hivataloknak, valamint, hogy felmérjük a hivatali alkalmazottak percepcióit a helyi roma közösségről. A helyi adminisztráció olyan intézményes aktor, amelynek közvetlen tapasztalata van a helyi roma közösségekkel különböző fejlesztési programok keretén belül. Emellett ezek az intézmények közvetítő szerepet töltenek be a helyi és az országos szint között (TOMA Stefánia: *Modele de segregare etnică. Ghetouri rurale în România. Raport de Cercetare*, ISPMN, 2009). A második adatforrást egy terepmunka eredményei képezték, amelyet két olyan rurális közösségben végeztünk, ahol volt konfliktus 2009-ben, és egy ugyanolyan szociodemográfiai profilú közösségben, ahol nem volt konfliktus a helyi közösségben (MAGYARI Nándor László – FOSZTÓ László – KORECK Mária – TOMA Stefánia: *Kettős kisebbségben és konfliktuális helyzetben, a székelyföldi romák. Research Report*, Open Society Institute, June, 2010, unpublished). A harmadik típusú adatot egy sajtómonitorizálási program szolgáltatta, amely többek között a roma lakosságot érintő konfliktusokra is fókuszált (*Proiect de cercetare. Monitorizare mass-media în tema minorităților etnice*, ISPMN, 2008–2011).
- 6 *Community and Ethnic Relations in Europe, Final report of the Community Relations Project of the Council of Europe*, Council of Europe, 1992; *Building Romanian Democracy. The Police and Ethnic Minorities 1994–1998*, Project on Ethnic Relations; *Prevention of Violence and Discrimination against the Roma in Central and Eastern Europe*, Project on Ethnic Relations, 1997; European Union: *Support of Roma Communities in Central and Eastern Europe*, 2000; *Conflict interetnic în localitatea Sânmartin, jud. Harghita*, Fundația Romani CRIS, 2010, 15. p.
- 7 *Prevenirea și rezolvarea conflictelor interetnice. Raport Final*, CRCR, FSD, 2002; *Dezvoltarea sprijinului local pentru intervenții neutre în conflicte interetnice – raport final*, Ambasada Statelor Unite ale Americii, FSD, București, Aprilie, 2004, 8. p.
- 8 A konfliktus kifejezés mellett elemzésünk egy másik központi témája a kollektív büntetés lehetne, de mivelhogy mi elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy különböző

- aktorok hogyan értelmeztek bizonyos eseményeket, megmaradtunk a konfliktus kifejezés mellett, többek között azon megfontolásból is, mert a diskurzusok túlnyomó többsége is ezt a kifejezést használta. Mégis elmondható, hogy a kollektív büntetés az egyik eleme lehet ezeknek a konfliktusoknak. L. LEVINSON, Daryl J.: *Collective Sanctions*, *Stanford Law Review*, Vol. 56, No. 2, 2003 (November), 345–428. p.
- ⁹ *Conflict interethnic în localitatea Sâmartin, jud. Harghita*, Fundația Romani Criss, Iunie 2010, 15. p.
- ¹⁰ Shared responsibilities – Common Risks – Statement formulated at the working meeting in Târgu Mureș, 2009 August 18, Divers Association, Pro Europa Liga.
- ¹¹ RIRNM – RCIER: *Social Cohesion and Interethnic Climate in Romania. Research Report*, RIRNM, Cluj-Napoca, 2008; FLECK Gábor – RUGHINIȘ, Cosima (ed.): *Come Closer – Inclusion and Exclusion of Roma in Present-Day Romanian Society*, Human Dynamics, Bucharest, 2008.
- ¹² GHEORGHE, Nicolae – PULAY Gergő: *Analysing anti-Roma violence in Hungary and Romania*, kézirat, 2010, 2. p.
- ¹³ L. még KISS Tamás – FOSZTÓ László – FLECK Gábor (ed.): *Incluziune și Excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România*, Editura ISPMN & Kriterion, Cluj-Napoca, 2009, azonban ezek a tanulmányok nem konkrétan konfliktuális helyzeteket vizsgáltak.
- ¹⁴ RIRNM – RCIER: *i.m.*; FLECK–RUGHINIȘ: *i.m.*; RIRNM: *Models of Ethnic Segregation. Rural Ghettos in Romania. Research Report*, RIRNM, Cluj-Napoca, 2009.
- ¹⁵ MAGYARI–FOSZTÓ–KORECK–TOMA: *i.m.*
- ¹⁶ KAPLAN, Robert: *Balkan Ghosts. A Journey through History*, Picador, 2005.
- ¹⁷ SMITH, Anthony: *Chosen Peoples: Why Ethnic Groups Survive*, *Ethnic and Racial Studies* 15 (3), 1992, 440–449. p.; FURNIVALL, John Sydenham: *Colonial Policy and Practice*, Cambridge University Press, London, 1948.
- ¹⁸ GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca (NY), 1983; DEUTSCH, Karl: *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundation of Nationality*, Technology Press – John Wiley&Sons, Cambridge (MA), 1966.
- ¹⁹ FEARON, James D. – LAITIN, David: *Explaining Interethnic Cooperation*, *American Political Science Review*, vol. 90, no. 4, December, 1996, 715–735. p.
- ²⁰ FEARON–LAITIN: *i.m.*; BRASS, Paul: *Theft on an Idol. Text and Context in the Representation of Collective Violence*, Princeton University Press, Princeton (NJ), 1997; FORBES, H. D.: *Ethnic Conflict. Commerce, Culture, and the Contact Hypothesis*, Yale University Press, New Haven – London, 1997; KAUFMANN, Stuart: *Modern Hatreds. The Symbolic Politics of Ethnic War*, Cornell University Press, Ithaca (NY), 2001.
- ²¹ OBERSCHALL, Anthony: *Conflict and Peace Building in Divided Societies. Response to Ethnic Violence*, Routledge, London – New York, 2007.
- ²² GASS, N.: *An Analytical Model for Conflict Dynamics*, *The Journal of the Operational Research Society*, vol. 48, No. 10 (October), 1997, 978–987. p.; GASS, N.: *Conflict Analysis in the Politico-Military Environment of a New World Order*, *The Journal of the Operational Research Society*, Vol. 45, No. 2 (February), 1994, 133–142. p. Ez utóbbi

tanulmányában Gass bemutatja az általa kidolgozott metodológiát egy ország jelenlegi konfliktusainak és konfliktuspotenciáljainak elemzésére, és különböző kritériumokat használ fel, így például az ország gazdasági, társadalmi, politikai és katonai mutatóit veszi alapváltozókként. Elemzése szerint Románia 1992-ben magasabb konfliktuspotenciál-mutatókkal rendelkezett, mint Törökország vagy Magyarország és Szlovákia. 1995-ös előrejelzésében, Románia szintén magasabb együtthatót kapott Észtországnál, Fehéroroszországnál, Iránnál, Magyarországnál és Törökországnál.

²³ BEREZIN, Mabel: *Events as Templates of Possibility. An Analytic Typology of Political Facts*, 2009, 15. p., <<http://www.soc.cornell.edu/faculty/berezin/BerezinEventsasTemplatesFinal.pdf>> (letöltve: 2011. 09. 05.).

²⁴ BARTOS, Otomar J. – WEHR, Paul: *Using Conflict Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, 67. p.

²⁵ FLECK–RUGHINIŞ: *i.m.*

²⁶ *Uo.*, 68. p.

²⁷ A 2009. június 8-i tárgyalások jegyzőkönyve. A Protokollum az alábbi pontokat tartalmazta: Kutyákat megkötni, megkötve tartani és beoltani. Határidő: 15 nap; Telek és ingatlan-tulajdonjogok rendezése. Határidő: 15 nap; Építsen WC-t magának minden roma család. Határidő: 15 nap; Udvarok és árkok megtisztítása, hatósági segítséggel. Határidő: 15 nap; Telkek bekerítése. Határidő: 30 nap; Akinek nincs legalább fél hektár földje, nem mehet a mezőre és nem tarthat lovat. Árendás szerződésnek legyenek nyilvántartva a polgármesteri hivatalban, amelyik nincs, az érvénytelen! Lovakat orvos elé kell vinni, papír nélkül tartott lovak elkobzandók. Határidő: azonnali és folyamatos; A roma családok szerezzék be a télre szükséges tüzelőt, ha segílyt kapnak, azt először erre költsek! Határidő: 30 nap; A gyerekek iskoláztatása kötelező! Határidő: 30 nap; Strandra csak az mehet, aki ápolt. Határidő: azonnali és folyamatos; Civilizált viselkedés mindenkor. Határidő: azonnali és folyamatos; Lopásokat befejezni, mindenkorra! Határidő: azonnali és folyamatos.

²⁸ GHEORGHE, Nicolae – PULAY Gergő: *Racist Peasant and Discriminated Nomads? Draft Report on Analyzing anti-Roma violence in Harghita County, Romania*, 2010, 11–12. p.

²⁹ Sandu kategorizációs rendszere szerint egy település akkor nevezhető hátrányos helyzetűnek, ha legalább két feltétel jellemző rá a lehetséges három közül: megközelíthetőség típusa (földrajzi helyzet, utak állapota, szeméttelep közelsége), infrastruktúra (víz, áram) és jövedelemtípus (garantált minimáljövedelem és más szociális juttatások). L.: SANDU, Dumitru: *Roma Social Mapping. Targeting by a Community Poverty Survey. Research Report*, World Bank, Bucureşti, July, 2005.

³⁰ TOMA: *i.m.*

³¹ OBERSCHALL: *i.m.*, 9–12. p.

³² *Uo.*, 5. p.

³³ L. a Protokollum szövegébe foglalt pontjait.

³⁴ ROTHSCCHILD, Donald: Hegemonial Exchange. An alternative Model for Managing Conflict in Middle Africa, In: THOMPSON, Dennis L. – RONEN, Dov (ed.): *Ethnicity, Politics and Development*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO, 1986, 70. p.

³⁵ BARTOS-WEHR: *i.m.*, 29. p.

³⁶ *Shadow Report for the Committee on the Elimination of Racial Discrimination*, Bucharest, July 2010-07-27, by Romani CRISS – Roma Centre for Social Interventions and Studies and Roma Civic Alliance of Romania, 31–32. p.

³⁷ Lijphart szerint azokban a plurális társadalmakban, amelyekben egy csoport képviseli a többséget, ezeknek a „vezetői arra törekedhetnek, hogy inkább dominálják a rivális kisebbséget, mintsem együttműködjenek”. LIJPHART, Arend: *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, 1977, 55. p.